

Fig. 5. Vista en alçat del projecte arquitectònic del Museu de la Ciutat.

Museu i monument

Núria Rafel

“Per prolongar la vida espiritual, més que la física, d'un monument[...] és necessari estar obert a les veritables instàncies de la vida i la cultura actual que —necessàriament— són la més profunda garantia i sustentament del passat, justament perquè n'és sobretot interpretació dialèctica, dialògicament oberta i en continua evolució”

Mario Dezzi-Bardeschi¹

El patrimoni monumental, un concepte al qual tots estem acostumats, és en realitat molt modern. En el transcurs de la major part de la història ni la paraula patrimoni ni la paraula monument tenen el sentit que nosaltres els donem en utilitzar aquesta expressió. La idea de patrimoni com a pertinença d'una memòria i els elements que la materialitzen a la comunitat de ciutadans neix amb la Revolució Francesa, més tard la paraula monument, que s'utilitzava per a designar una construcció destinada a recordar una persona, una cosa, un fet, adquireix un altre significat: el de testimoni material d'aquesta memòria col·lectiva. No està de més recordar aquesta obvietat per remarcar que el concepte de monument és molt modern i que és una construcció de l'imaginari col·lectiu per la qual s'atribueix, no solament una nova accepció de significat a una paraula, sinó una nova significació a edificis ja existents que no van ser construïts com a tals monuments sinó per altres fins. Sent, doncs, els monuments una “construcció imaginària” de caràcter col·lectiu no és d'estranyar que la seva naturalesa sigui difícil de d'establir² i que el seu tractament sigui

considerat des de punts de vista i opinions molt diverses i subjecte a incidències també diverses, entre les quals són destacables, tant en sentit positiu com negatiu, les històriques i polítiques. D'altra banda, tots els estudiosos que s'han dedicat a aquesta qüestió —i qualsevol observador que reflexioni sobre el tema ho pot apreciar fàcilment— coincideixen en el caràcter canviant del monument: cada època veu el patrimoni d'una o unes formes diferents.

En la pròpia història recent del turó podríem trobar casos que testimonien algunes d'aquestes qüestions. La restauració³ de la Seu Vella durant la postguerra, per exemple, que, després d'un llarg període a càrrec del depurat A. Ferrant,⁴ veu la intervenció de F. Pons Sorolla que col·labora amb Ferrant des del 1962 en les obres i que les assumeix en solitari des del 1975 fins el 1980. Forma part d'una generació d'“*arquitectos de zona*” que ha estat considerada unànimement com la de menor nivell que hi ha hagut en la història de la restauració espanyola, fins al punt que alguns estudiosos han sostingut que el nivell tècnic i de disseny de les intervencions d'aquest període és probablement el més baix del segle xx.⁵ El mateix Pons Sorolla mostrava “un tarannà reconstructor, ben allunyat del rigor científic”.⁶

És molt il·lustrativa per comprendre la dificultat i les raons de la polèmica que genera sempre la intervenció en un monument o un conjunt monumental la dissecció que del significat del monument fa Aloïs Riegl en la seva obra *El culte modern als*

1. M. Dezzi-Bardeschi; *Restauro: punto e da capo. Frammenti per una (impossibile) teoria*. Ed. F. Angeli, Milano 1991: 277-78

2. “... el concepte de monument es sostreu a una caracterització senzilla i amb valor universal. Com més llargament i intensament ens ocupem de la definició d'aquest concepte, més difícil i, en darrer terme, impossible es mostra aquesta” W. Frodl dins S. Scarrocchia; *Aloïs Riegl: Teoria e Prassi della Conservazione dei Monumenti*. Bologna 1995: 401.

3. Una restauració que, de fet, comportava una reutilització, un canvi d'ús, i que convertia la Seu Vella en símbol de la “reconstrucció”.

4. Ferrant, un republicà convençut, havia estat depurat i traslladat a la *Región 4ª* com a càstig. Tot i les dificultats de l'època, Ferrant havia viscut, a nivell de teoria de la restauració, el fèrtil període de la República i pertanyia encara a una generació de tècnics amb una àmplia formació que sobrevisqueren, en el sentit professional, a la guerra i entre els que es comptaven altres com César Martinell, Francesc Folguera, J. Goday, J.M. Jujol, Jeroni Martorell.

5. A. Muñoz; *La conservación del Patrimonio Arquitectónico Español*. Ministerio de Cultura, Madrid 1989, 148

6. A. González i R. Lacuesta; “1380-1980, sis segles de protecció del patrimoni arquitectònic a Catalunya” *Memòria 1983 del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona*. Barcelona 1984, 54.

monuments,⁷ “punt de partida obligat i no superat encara de qualsevol semàntica de la conservació”.⁸ La formulació d'aquest autor parteix de la base que el monument és fruit de l'acció interpretativa del present⁹ (és el subjecte qui converteix l'objecte en monument) i li atribueix valors diferents: el valor històric (documental i científic), el valor d'antiguitat (sentimental) i dos valors de contemporaneïtat: el valor artístic (subjectiu i modern) i el valor instrumental (l'ús). Cadascun d'aquests valors imposa uns requeriments bàsics quant al tractament i consideració del monument que no són els mateixos; en conseqüència, el fet monumental serà sempre sinònim de valors en conflicte: allò que és convenient per a un o uns dels seus valors pot ser, i sovint és, inconvenient per altres. És per aquestes raons que la consideració del monument és canviant (està en continua evolució) i que el tractament dels monuments és sempre una qüestió oberta i de caràcter dialògic que resulta del joc que les pròpies forces que generen els diferents valors del monument originen. Però el tractament del monument esdevindria impossible i el seu futur condemnat per la paràlisi d'acció que això originaria sense un pacte entre aquestes forces.

Una de les característiques més rellevants del turó que presideix Lleida i acull els monuments més importants de la ciutat és una història particularment torturada: de centre neuràlgic de la ciutat i el territori en època medieval –tant islàmica com, posteriorment, cristiana– passa a desurbanitzar-se paulatinament des d'època moderna per a tenir una funció més militar que urbana. El procés de militarització del turó progressa imparablement a través dels segles per a culminar en la conversió de la Seu Vella en caserna, situació que ha perdurat fins fa ben poc. Aquesta desurbanització i militarització del turó és la causa de molts dels problemes que en els darrers anys i avui mateix es plantejen. Mancat de vida i de funció clara, els seus monuments nusos com a conseqüència del llarg espoli, el turó que per la seva posició i història és el centre neuràlgic de la ciutat roman avui mutilat, separat del teixit urbà i la vida ciutadana. Anar pal·liant i solucionar aquest problema evident és una empresa que es pot escometre des de diversos posicionaments i diverses vies, que en alguns aspectes es contraposen, però que en d'altres, no són necessàriament excloents. La millor forma de conservar un monument o un conjunt monumental és la continuïtat del seu ús; exemples magnífics que avui admirem¹⁰ ho sustenten, tant a les nostres terres com en d'altres indrets: la catedral de Barcelona, per exemple, un temps basílica paleocristiana sobre la

qual la pervivència de l'ús cultural ha estat motiu de la construcció de diferents edificis que han anat sumant-se per a donar el monument actual o, el magnífic exemple del Duomo de Siracusa a Sicília on la successiva construcció d'una basílica primer bizantina i més tard normanda, una església tardorenaiantista i finalment l'actual catedral barroca ens permet, avui, contemplar en tota la integritat dels seus elements essencials el primitiu temple grec. Malauradament, aquest no és el cas de la major part de monuments, ni el cas del conjunt monumental del turó. La pèrdua de l'ús d'un monument només dona dues opcions: convertir-lo en museu de sí mateix, és a dir, utilitzar-lo per a visites culturals o bé donar-li un ús nou, però la pèrdua de la vida ciutadana i el lligam amb la trama urbana –com és el cas del turó de la Seu– requereix a més operacions destinades a restablir el caràcter ciutadà de l'element, a insertar-lo novament en el lloc del qual mai havia d'haver estat desvinculat: la ciutat i el seu territori. És per aquesta raó que quan es va elaborar el Pla Especial del Turó es va optar per proposar la combinació de dues vies per a la rehabilitació del turó: d'una banda, una funció principal de monument de sí mateix i, de l'altre, l'erecció de noves construccions –amb les limitacions que el sentit comú imposa– que constituïssin un factor de rehabilitació a través del qual es tendís un pont imaginari entre la ciutat i el turó que contribuís a superar l'aïllament d'aquest i a donar-li un nou sentit cívic.

Avui, però, quan es proposa materialitzar una part d'aquesta idea amb la construcció del Museu de la Ciutat de Lleida sorgeixen opinions contràries a la implantació de noves construccions. Partidaris d'una i altre posició tenen els seus arguments.

El Pla Director del Museu de la Ciutat de Lleida proposa un museu que, articulant els coneixements que avui tenim sobre la història de la ciutat en faci partíceps als ciutadans. Aquest, no ho oblidem, és l'objectiu del Pla Director. Per tal de materialitzar aquest objectiu es proposa un avantprojecte museològic destinat a explicar aquesta història i a fer-ho de manera que sigui comprensible per a tots els públics i un edifici de nova planta, amb els serveis i instal·lacions necessàries perquè això sigui factible, destinat a contenir l'estructura explicativa i els seus serveis. D'aquests dos aspectes, la polèmica només ha afectat de forma significativa al segon,¹¹ probablement

7. A. Riegl; *El culto moderno a los monumentos*, col. La Balsa de Medusa, Visor, Madrid 1987.

8. F. Choay; “Riegl, Freud et les monuments historiques: pour un approche sociétale de la préservation” *World Art Themes of Unity and Diversity, Atti XXVI Congresso Internazionale di Storia dell'Arte*, London 1989, vol. III, 799-807 dins S. Scarrochia; Alois Riegl: *Teoria e Prassi della Conservazione dei Monumenti*. Bologna 1995: 401

9. Avantçant-se en molt temps a formulacions teòriques contemporànies sobre la recepció i la cooperació.

10. I que en el seu moment van suposar una sèrie de fortes intervencions sobre els mateixos.

11. Tot i que l'avantprojecte museològic també ha estat contestat per un suposat èmfasi excessiu en la història militar del turó. Val a dir en aquest sentit que l'avantprojecte proposa el tractament de totes les fases de la història, no solament del turó, sinó de la ciutat, des de la prehistòria fins l'actualitat. Hi ha un posicionament ideològic darrera l'opinió que cal minimitzar el període de la militarització del turó que en part jo comparteixo; tanmateix, crec que no s'ha d'oblidar que els episodis (i les restes materials que en resultaren) que valorem com a negatius també formen part de la història (fet que, efectivament, no vol dir que els haguem d'exaltar) i, el que és més important, que una part de la història del turó és una història de poder: això és el que simbolitza el palau islàmic de la Suda i, més tard, el propi palau reconvertit i, sobretot, la nova implantació de la catedral, la marca de poder més rellevant de la conquesta cristiana de la ciutat. Per altra part, una major valoració de la història cívica

perquè no hi ha discordances pel que fa a l'objectiu global: dotar Lleida d'un museu que expliqui i guardi la memòria històrica de la ciutat. Tanmateix, no estaria de més remarcar que, en una ciutat i un territori que tradicionalment ha estat tan intensament desgraciat pel que fa a la seva infraestructura museística, no està de més congratular-se de la iniciativa.

L'edifici d'una planta que es proposa s'implanta en la seva major part en el dit Baluard del Rei (segles XVII a XIX) i es perllonga fins a arribar a connectar amb el Palau de la Suda, a un nivell superior. El desnivell entre el Palau de la Suda i el Baluard del Rei i la Roca Sobirana i la Roca Mitjana se salva amb un ascensor. Una torre fa de frontissa entre la nova construcció al Baluard del Rei i la resta del nou edifici que enllaça amb la Suda. El Palau de la Suda, que en l'avantprojecte es preveu restaurar, passa a ser una peça integrant del projecte explicatiu i el projecte museogràfic. Com a tal, la restauració que es proposa tendeix a reduir al mínim les interferències modernes, ja sigui de tipus arquitectònic o museogràfic, perquè el palau passa a ser una peça del museu d'història que es proposa i no el seu contenidor.

Els posicionaments en contra d'aquesta idea que s'han anat expressant des de fòrums públics diversos coincideixen en alguns punts que, molt sintèticament, giren entorn de la idea que el nou edifici interfereix en la valoració i conservació del Baluard del Rei i del conjunt monumental del turó. Per altra banda, s'ha dit, amb raó, que aquesta no és l'única alternativa que hi ha i s'han proposat altres idees, com construir al Baluard de Louvigny o bé reconstruir la Suda per albergar el museu.

L'edifici proposat no modifica materialment el Baluard del Rei i, des d'un punt de vista volumètric, em sembla en línies generals extraordinàriament discret. Altra cosa és que qualsevol actuació al turó ha d'anar precedida dels estudis pertinents (uns estudis que no es limitin a recollir la informació existent, com molts cops succeeix, sinó que la incrementin) i d'excavacions arqueològiques; per tant, la materialització d'aquest pla director hauria d'anar precedida d'una fase d'estudi.¹² Conclou aquesta, s'hauria de certificar que els resultats avalen la compatibilitat de la proposta i, si fos el cas, adaptar aquesta a les limitacions que aquests poguessin revelar. Exactament el mateix panorama que es plantejaria en el cas del Baluard de Louvigny. El que diferencia ambdós baluards és fonamentalment l'estat d'integritat (el Baluard de Louvigny està ja més

del turó anterior a la militarització passa, fonamentalment, per un esforç més gran en el seu estudi aprofundit i en la seva excavació arqueològica, aspecte que —tot i que s'han fet avenços significatius en els darrers anys— ha estat molt descuidat: l'excavació, anàlisi de paraments i estudi de la Casa d'Exercicis-Antiga Canònica i la recent exhumació de part de les grades medievals d'accés a la Seu (les dites grades menors) són un exemple del canvi de fesomia que aquesta línia de treball produiria en el conjunt. I, finalment, crec que no es tracta tant de què s'explica, sinó de com s'explica, i aquest és, efectivament, un aspecte que s'haurà de cuidar quan es desenvolupi el projecte museològic i el corresponent projecte museogràfic.

12. Cosa que, per altra part, el propi avantprojecte explica.

malmès que el del Rei), la cota (el Baluard de Louvigny és més baix que el del Rei), el tamany (el Baluard de Louvigny és molt més petit que el del Rei) i el seu subsòl (el Baluard de Louvigny reposa sobre nivells medievals anteriors, mentre que el del Rei reposa pràcticament sobre la roca). Això significa que en alguns aspectes (l'estat de conservació i la cota) seria tal vegada més aconsellable construir al Baluard de Louvigny, però en d'altres, això resultaria més difícil: com hem dit, el Baluard de Louvigny està construït sobre nivells arqueològics medievals, un dels llocs del turó on sabem que es conserven restes del seu passat premilitar i, per tant, els estudis i excavacions prèvies resultarien més laboriosos i cal pensar *a priori* que la compatibilització podria resultar, si més no, més difícil; la cota, lleugerament més baixa d'aquest baluard afavoriria un menor impacte visual en el conjunt, però obligaria a realitzar una intervenció més aparatosa si és volgués connectar amb la Suda (cosa que és una idea interessant, però no és obligada) i, finalment, el fet que el tamany del Baluard de Louvigny sigui menys de la meitat que el del Rei significa que seria molt difícil encabir-hi un programa de museu, a menys que s'augmentés el volum en alçada, cosa que crearia un nou problema d'impacte visual, en aquest cas més gran, o bé que s'estudiés la construcció de diferents mòduls. Es pot dir que no hi ha solucions impossibles, totes les alternatives poden estudiar-se i poden trobar una sortida, però també està clar que no n'hi ha de miraculoses.

Pel que fa a la proposta de reconstrucció de la volumetria medieval de la Suda s'imposen també diverses consideracions. Una reconstrucció volumètrica de la Suda només podria fer-se amb formulacions i materials moderns, perquè no hi ha cap escola de restauració que avui admeti reconstruccions mimètiques i perquè la pròpia llei del Patrimoni Cultural Català ho prohibeix explícitament:¹³ En el seu capítol II, article 35, apartat d'explicita que "*És prohibit de reconstruir totalment o parcialment el bé, excepte en els casos en què s'utilitzin parts originals, i de fer-hi addicions mimètiques que en falsegin l'autenticitat històrica*". Com ja he mencionat, l'avantprojecte de què parlem proposa conservar la Suda més en una línia que en podríem dir ruskiniana adaptada als temps actuals o bé d'un laxe "restauro conservativo" de l'escola de Milà, un dels màxims representants de la qual és M. Dezzi-Bardeschi, una cita del qual encapçala aquest text. Em sembla una bona solució, però tampoc trobo desafortat ni em desagradaria veure un dia el planell de la Suda amb una construcció moderna que recreés volumètricament els trets generals del que fou palau, primer islàmic i més tard cristià. Tinguem en compte, però, que aquest tipus de solucions —que s'han aplicat a alguns llocs— són extraordinàriament delicades i acostumen a generar força polèmica (recordem el cas del teatre romà de Sagunt)

13. Les qüestions legals han estat posades de relleu per molts dels que intervenen en la polèmica. Personalment, no em sembla el millor camí. Tot i que vivim uns temps de judicialització de tot, a mi m'agrada pensar que la llei és un dispositiu que només es posa en funcionament quan la resta de mecanismes fallen. Fóra bo que en aquest cas no fallessin.

i no oblidem que l'edifici que en podria resultar seria insuficient, quant a tamany, per albergar un museu.

Pel que fa al conjunt del Pla Director, em congratulo que obri per fi una finestra a la creació, tant temps esperada, d'un museu de la ciutat i que a través d'ell s'obri un procés de reapropiació del turó per part de la ciutat. Quant a la museologia, em sembla remarcable que, des d'un punt de vista del concepte de museu, es fugi de proposar "una sala amb vitrines" i s'ambicioni una estructura material i organitzativa que permeti que sigui un centre actiu. Pel que fa a l'edifici que es proposa en l'avantprojecte crec, en definitiva, que és un edifici possible i que en línies generals és respectuós amb el conjunt monumental. Altres aspectes més de detall caldria analitzar-los no ja en el marc d'un avantprojecte com el que ara estem comentant sinó en el del projecte. Així, per exemple, el projecte hauria d'anar perfilant els aspectes museològics i museogràfics i explicitar més detalladament el discurs històric i el seu rerafons ideològic i, pel que fa al contenidor, l'edifici, caldria, en projectar-lo, examinar amb més detall qüestions diverses, entre les quals l'impacte de l'ascensor i la torre.

No oblidem, però, que les obres de la societat del present també han de ser visibles perquè són el testimoni de la seva voluntat de ser i, tot conservant la seva memòria com un bé preuat, són també testimoni de la voluntat de tenir continuïtat en el futur, un futur en el qual potser algunes d'aquestes obres seran considerades monuments.

El museu de la Suda

Ramon Maria Puig Andreu

El Pla Director del Museu de la Ciutat de Lleida ens proposa bastir, sota la Suda, un bon Museu d'Història. També un bon edifici. I sobretot, una bona culminació monumental-paisatgística de la part més representativa de la ciutat.

Una proposta oberta

El Pla Director marca, com el seu nom indica, unes directrius: directrius de contingut, d'organització i arquitectòniques, que entenc que no són definitives, que en fases posteriors, fases d'avantprojecte i de projecte, hom pot modificar-ne algun dels continguts exposats, fins i tot incorporar-ne de nous i millorar-ne el resultat definitiu.

Això, que sembla més aplicable pel que afecta els aspectes museològics i de comunicació, ho és també respecte de la proposta arquitectònica. L'edifici que ens proposa l'arquitecte Carles Sàez, resol l'organització de les necessitats museològiques, la integració amb el conjunt preexistent de la Suda i de les muralles, i la culminació del perfil monumental de la ciutat.

Preveu l'assentament de l'edifici, tot separant-lo de la línia exterior de la muralla i enfonsant-lo tota una

planta per sota de la rasant del baluard. Això, juntament amb la composició volumètrica, apaisada i d'expressivitat continguda, contribueix a que la nova intervenció s'integri perfectament amb la tectònica, potent i austera, del baluard del Rei i de les seves perllongacions. I tot això ho aconsegueix, a més a més, sense exhaurir la volumetria que permet el Pla Especial del Turó.

L'entrega amb la Suda a través d'un cos d'edifici-pont, no sols resol un problema difícil, com el del veïnatge de l'arquitectura vella i la nova, sinó que permet accedir de manera independent a la plataforma de la Suda, passant per sota l'edifici.

I en aquesta plataforma, la restauració d'allò que queda de l'antic palau, amb la recuperació de l'espai interior com un espai únic a tota l'alçada de la nau, destinat a un ús commemoratiu i social i no estrictament museològic, l'adequació de la coberta com a mirador privilegiat sobre la ciutat, el Segrià i, en dies clars, sobre tota la geografia de Ponent, el tractament del pati, de les ales enderrocades i també de les restes arqueològiques de l'antic palau àrab (seguint el previst en el Pla Especial del Turó), tot això completa, no sols la recuperació de l'assentament més antic de la ciutat, sinó que l'omple de contingut i d'uns usos vius.

Tot aquest plantejament, mentre es mantinguin les estratègies principals (predomini horitzontal, tractament constructiu neutre, permeabilitat de les circulacions exteriors), entenc que a mesura que possibles sorpreses arqueològiques, que estudis museològics més avançats, que condicionants tècnics més definits (especialment la torre de l'ascensor),¹ que comprovacions compositives més ajustades... ho puguin necessitar, l'edifici pot suportar petites modificacions sense perdre res del seu valor essencial. En aquest sentit, l'edifici és, doncs, una proposta oberta. Oberta no només a canvis formals, sinó també, per la manera com estan organitzades les seqüències espacials interiors i pel disseny lleuger dels artefactes distributius, a possibles canvis d'ús.

Una intervenció necessària

El Pla Especial del Turó busca un equilibri entre la conservació i la revitalització, per tal d'aconseguir potenciar els valors monumentals i simbòlics i consolidar els continguts històrics i arqueològics, tot recuperant la centralitat que un dia va tenir el turó.

1. Convertir la coberta de la Suda en una plataforma-mirador és un objectiu que cal conservar.

Que hi puguin accedir les persones discapacitades, és també un objectiu desitjable.

Això, obligat pel recorregut de seguretat, fa que l'ascensor sobresurti per sobre l'edifici, la qual cosa sembla que pot crear una dissonància visual.

Compaginar les dues sol·licituds, servei i perfil net, físicament és impossible, arquitectònicament, però, no ho és. Hi ha una solució: que la torre de l'ascensor no sigui construïda amb materials tectònics (pedra, formigó,...), sinó lleugers (vidre, acer inoxidable,...). Així, encara que sobresurti, no hi haurà competència plàstica entre torre i edifici. L'efecte, si el disseny és bo, pot ser, fins i tot, enriquidor.